

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ**

АРАБАДЖИ Тимур Дмитрович

УДК 378:796 (043.3)

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ
ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СПОРТСМЕНІВ
ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ СПОРТИВНОЇ КАР'ЄРИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», Міністерство освіти і науки України, м. Харків.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Романовський Олександр Георгійович,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
завідувач кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами ім. акад.
І.А. Зязюна, м. Харків.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Єрмаков Сергій Сидорович,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
професор кафедри теорії і методики фізичного
виховання та оздоровчої лікувальної фізичної
культури, м. Харків;

кандидат педагогічних наук, доцент
Жевага Сергій Іванович,
Національна академія внутрішніх справ,
начальник кафедри спеціальної та фізичної
підготовки, м. Київ.

Захист відбудеться 4 квітня 2017 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.108.01 в Українській інженерно-педагогічній академії за адресою: вул. Університетська, 16, зала засідань, м. Харків, 61003.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Української інженерно-педагогічної академії за адресою: вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003.

Автореферат розісланий 3 березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.С. Ковальська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Інтеграція України в європейське співтовариство зумовлює необхідність формування й підтримки позитивного міжнародного іміджу нашої держави, одним із елементів якого є її досягнення у світовому професійному спорті. Тому участь у змаганнях світового рівня й професійна підготовка до них спортсменів набувають актуальності, про що зазначено у Законі України «Про фізичну культуру і спорт», Національній стратегії розвитку системи освіти на 2012-2021 роки, яка передбачає реформування освітньої системи на основі філософії «людиноцентризму».

Професійна підготовка спортсменів спрямована на удосконалення спортивної майстерності, здобуття високих спортивних результатів та представлення нашої держави на міжнародних змаганнях протягом відносно нетривалої спортивної кар'єри, яка обмежена у життєвому часовому просторі. Після її закінчення перед спортсменами постає питання визначення майбутнього професійного шляху, позитивне вирішення якого залежить від сформованої у них готовності до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри. Неготовність спортсменів до вибору майбутньої професії призводить до розчарування, пригнічення, а іноді до порушення ними моральних норм, проявлення схильності до девіантної поведінки та здійснення протиправних вчинків. Вирішення цієї проблеми полягає у реалізації професійної підготовки спортсменів на основі цілеспрямованого формування у них готовності до професійного самовизначення, що дозволить спортсменам у відповідний час обрати свою майбутню професію, яка може бути пов'язана як із спортивною сферою, так і з іншими видами професійної діяльності, що відповідатимуть їхнім нахилам та здібностям.

Проведений науковий пошук засвідчив, що проблема формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри досліджувалась за такими напрямками: удосконалення професійної підготовки фахівців (Н. Брюханова, Г. Васянович, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Коваленко, М. Лазарєв, Н. Ничкало, О. Романовський, С. Сисоєва, А. Тарасюк, Л. Товажнянський, Л. Штефан та інші); визначення теоретичних основ професійної підготовки спортсменів (Т. Джамгаров, Р. Загайнов, Є. Ільїн, А. Пуни, Л. Сергієнко, А. Сидоров та інші); формування професійного самовизначення особистості (Є. Головаха, Е. Зеєр, І. Кравченко, Є. Клімов, Г. Костюк, А. Маркова, М. Пряжніков та інші); визначення психологічних особливостей періоду закінчення спортсменами спортивної кар'єри (Д. Давлеткалієв, І. Іванов, О. Сенатрова, Н. Стамбулова, С. Шихвердієв). У цих роботах досліджуються питання організації психологічного консультування, визначення емоційних станів, адаптації, ресоціалізації, психологічного супроводу спортсменів, що завершують або завершили спортивну кар'єру. Разом з тим, теоретичному обґрунтуванню процесу формування професійного самовизначення спортсменів, що закінчили спортивну кар'єру, у цих дослідженнях приділяється недостатньо уваги.

Аналіз результатів опитування спортсменів показав, що біля 68 % з них після закінчення спортивної кар'єри схильються до вибору майбутньої професії із

спортивної сфери. У той же час, результати дослідження свідчать, що тільки близько 15 % спортсменів дійсно пов'язують свою професійну діяльність із фізичним вихованням та спортом. Для інших спортсменів професійне самовизначення після закінчення спортивної кар'єри лишається гострою, невизначеною проблемою, що призводить до негативних наслідків у їхньому житті.

Аналіз результатів теоретичних досліджень й практичного досвіду підготовки спортсменів дозволив виявити низку *суперечностей*, а саме: між необхідністю професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри та їхньою не готовністю до цього; між необхідністю педагогічного забезпечення формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри у процесі професійної підготовки та недостатньою розробленістю її теоретичних і методичних основ.

Зазначені суперечності обумовлюють існування проблеми, яка полягає у підвищенні рівня сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

Отже, актуальність проблеми, недостатній рівень її теоретичної й практичної розробленості та необхідність розв'язання визначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» за темами «Розробка методології розвитку лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти в інформаційному суспільстві» (державний номер реєстрації 0115U000520), «Формування готовності у спортсменів до самовизначення після закінчення спортивної кар'єри» (державний номер реєстрації 0117U004895).

Тему дисертації затверджено вченою радою факультету «Інформатики і управління» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (протокол № 3 від 11 листопада 2008 р.) і узгоджено у бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 25 листопада 2008 р.).

Мета дослідження полягає у підвищенні рівня сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри шляхом теоретичного обґрунтування, розробки та експериментальної перевірки технології її формування.

Відповідно до поставленої мети визначені **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз стану формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри та визначити проблему дослідження.

2. Визначити сутність та структуру готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

3. Теоретично обґрунтувати та розробити технологію формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

4. Експериментально перевірити ефективність технології формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка спортсменів у школах вищої спортивної майстерності.

Предмет дослідження – технологія формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що рівень сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри підвищиться за умови впровадження цілеспрямованої технології, етапами реалізації якої є мотиваційно-смысловий, інформаційно-орієнтовний, аналітично-дієвий, що забезпечує формування у спортсменів значущих мотивів, інтересів, намірів, розвиток саморефлексії та комплексу практичних умінь, інваріантних різним видам майбутньої професійної діяльності.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: положення особистісно-орієнтованого (С. Гончаренко, І. Зязюн, А. Маслоу, К. Роджерс, С. Сисоєва, О. Романовський та інші), андрагогічного (С. Змієва, Л. Лук'янова, М. Смирнова, Н. Поротасова та інші), технологічного (В. Безпалько, О. Коваленко, М. Лазарєв, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко, Л. Штефан та інші), діяльнісного (Л. Виготський, П. Гальперин, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та інші) підходів; ідеї неперервної освіти (В. Кремень, Н. Ничкало, В. Олійник, С. Сисоєва та інші), психолого-педагогічні засади формування готовності до професійного самовизначення (Е. Зеєр, О. Капустина, Є. Климов, Н. Ковтуненко, Г. Костюк, А. Назарчук, О. Мельник, М. Піддячий, М. Пряжніков, М. Шабдінов та інші), загальні принципи і закономірності навчально-тренувального процесу та спортивна дидактика (Г. Горбунов, С. Єрмаков, С. Жевага, Э. Майнберг, С. Неверкович, Ю. Портних та інші).

Для вирішення завдань дослідження використано такі **методи**:

– *теоретичні*: аналіз, систематизація, інтерпретація й узагальнення філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної, спортивної літератури для визначення стану досліджуваної проблеми, понятійно-категоріального апарату дослідження; узагальнення, класифікація, порівняння, синтез для встановлення теоретичних засад розробки технології формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри; системно-узагальнювальний метод для узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи;

– *емпіричні*: спостереження, анкетування, тестування, бесіда, опитування з метою визначення рівня сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри; педагогічний експеримент з метою перевірки гіпотези дослідження;

– *статистичні*: методи математичної обробки й кількісного аналізу для перевірки статистичної значущості результатів педагогічного експерименту (метод дисперсійного аналізу).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

вперше теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено технологію формування готовності до професійного самовизначення спортсменів

після закінчення спортивної кар'єри, етапами реалізації якої є смисловий, інформаційно-орієнтовний, аналітично-дієвий, що забезпечує формування у спортсменів значущих професійних мотивів, інтересів, намірів щодо вибору професії як у спортивній сфері, так і в іншій професійній діяльності, знань типів професій та їх характеристик, вимог до них, а також розвиток саморефлексії та комплексу практичних умінь, інваріантних різним видам майбутньої професійної діяльності.

Уточнено:

- поняття «готовність до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри», яке включає не тільки інтереси, знання, уміння, важливі для вибору професії, але й здатність до планування ними свого професійного розвитку як у галузі спорту, так і в інших сферах професійної діяльності;

- змістове наповнення готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри за структурними компонентами: мотиваційним – усвідомлення важливості формування готовності до професійного самовизначення, позитивне ставлення до професії, яке засноване на значущих мотивах, зацікавленості у професійній діяльності, намірі щодо вибору майбутньої професії; когнітивно-рефлексивним – знання типів професій, їх основних характеристик та вимог до професіоналізму, самоаналіз, адекватність самооцінки; діяльнісним – практичні уміння (інформаційні, самопрезентації, подолання стресових станів, професійного планування), які забезпечуватимуть становлення та розвиток спортсмена у новій професії та інваріантні різним видам майбутньої професійної діяльності.

Набуло подальшого розвитку критерії та показники сформованості готовності особистості до професійного самовизначення; розвиток полягає у адаптації критеріїв (мотиваційного, когнітивно-рефлексивного, діяльнісного) та показників до специфіки професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні у професійну підготовку спортсменів у школах вищої спортивної майстерності технології формування їхньої готовності до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри; авторського спецкурсу «Професійне самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри».

Результати дослідження **впроваджено** в процес професійної підготовки спортсменів Комунального закладу «Школа вищої спортивної майстерності» (довідка № 171 від 14.05.2015 р.), Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (довідка № 66-04/21 від 09.10.2014 р.), Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (довідка № 362 від 12.06.2014 р.), Харківської державної академії фізичної культури (довідка № 530 від 27.05.2014 р.).

Результати дослідження можуть бути використані у професійній підготовці спортсменів як у спеціалізованих спортивних, так і у вищих навчальних закладах, а також у роботі зі спортсменами після закінчення ними спортивної кар'єри для забезпечення їхнього професійного самовизначення, при написанні підручників і навчально-методичних посібників.

Особистий внесок здобувача. У працях, написаних у співавторстві, здобувачеві належать (відповідно до списку наукових праць): [4] – аналіз і характеристика психологічної резистентності спортсмена при його підготовці до постспортивного життя та шляхів її подолання; [12] – аналіз особистісних якостей спортсмена, розвиток яких сприяє його ефективній професійній підготовці, визначення особливостей професійного самовизначення спортсменів; [13] – узагальнення педагогічних теорій щодо готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри; [18] – реалізація особистісно-орієнтованого підходу у професійній підготовці спортсменів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися на *Міжнародних науково-практичних конференціях*: «IV Кримські педагогічні читання: «Філософія освіти і формування національної управлінської гуманітарно-технічної еліти» (Алушта, 2008), «Переяславська рада: її історичне значення і перспективи розвитку східно-слов'янської цивілізації» (Харків, 2009), «Нові педагогічні технології в освіті і формування гуманітарно-технічної еліти» (Харків, 2013), «Здоров'я, освіта, наука та самореалізація молоді» (Луцьк, 2013), «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я» (Харків, 2013, 2014, 2015), *Social entrepreneurship in the context of the post-crisis period and the implementation of the europe 2020 strategy* (Romania, 2014), «Психолого-педагогічні аспекти формування управлінського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика» (Харків, 2014), «Духовно-моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації» (Харків, 2014), «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників» (Харків, 2015), «Психолого-педагогічні аспекти розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика» (Харків, 2016).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дослідження відображено у 20 друкованих працях (16 одноосібних), із них 10 статей – у провідних наукових фахових виданнях України, 2 статті – у зарубіжних періодичних виданнях, 2 статті – в інших виданнях, 5 публікацій – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 навчальний посібник.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (256 найменувань, із них 6 – іноземною мовою). Робота містить 14 таблиць, 6 рисунків, 12 додатків (на 32 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок, із них основного тексту – 199 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, сформульовано гіпотезу дослідження, охарактеризовано методологічні та теоретичні основи, методи дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію щодо особистого внеску, впровадження та апробації результатів дослідження, зазначено публікації автора, структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі – «**Теоретичні засади формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри**» – проаналізовано сучасний стан формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри та визначено проблему дослідження; на основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано сутність готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри та її структурні компоненти; встановлено основні завдання формування цієї готовності; теоретично обґрунтовано технологію формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

Аналіз сучасної професійної підготовки спортсменів виявив низку проблем, пов'язаних з науковим, методичним, психолого-педагогічним забезпеченням належного рівня навчання та виховання спортсменів, забезпеченням бажаних спортивних результатів та досягнень (Т. Джамгаров, Р. Загайнов, Є. Ільїн, Б. Кретти, А. Пуни, Н. Стамбулова, Р. Уэйпберг, О. Черникова та інші). Комерціалізація спорту загострює проблеми споживчого ставлення до спортсменів, які потрібні доки вони досягають високих спортивних результатів, незважаючи на втрату їхнього здоров'я. Аналіз тенденцій підготовки спортсменів встановив необхідність впровадження ідей особистісно-орієнтованого підходу, який передбачає забезпечення перемоги шляхом максимального розвитку здібностей та особистості спортсменів, ведення здорового образу життя, урахування майбутніх життєвих професійних перспектив спортсменів після закінчення спортивної кар'єри. Ці аспекти активно досліджуються у спортивній дидактиці. Так, науковцями Д. Давлеткалієвим, І. Івановим, О. Сенатровою, Н. Стамбуловою, С. Шихвердієвим підкреслено важливість допомоги спортсменам, що знаходяться у періоді закінчення спортивної кар'єри, у подоланні негативних переживань, аналізі підсумків спортивної кар'єри, новій адаптації та ресоціалізації, формуванні нових життєвих цінностей та цілей, перебудові мотиваційної сфери, в усвідомленні цінності своєї особистості поза соціальної ролі спортсмена, створенні умов для професійного самовизначення.

У психолого-педагогічних дослідженнях розглядаються проблеми професійного самовизначення (О. Вітковська, Є. Головаха, Е. Зеєр, О. Капустина, В. Кравецький, Є. Климов, Г. Костюк, М. Піддячий, М. Пряжников, П. Шавір та інші) старшого підліткового та молодшого юнацького віку. Аналіз наукових праць І. Іванова, Н. Стамбулової, С. Шихвердієва встановив, що проводити педагогічну роботу зі спортсменами з формування готовності до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри важливо саме у період їх активного заняття спортом, тоді у них буде розроблений професійний план постспортивного життя та впевненість у майбутньому. Саме така робота дасть нагоду для нових професійних успіхів колишніх спортсменів та профілактики наслідків дезорієнтації та кризи закінчення спортивної кар'єри. Разом з тим, особливостям професійного самовизначення спортсменів, які рано закінчують свою професійну кар'єру, науковці приділяють недостатньо уваги.

Одними з провідних закладів підготовки професійних спортсменів є школи вищої спортивної майстерності, які готують спортсменів до збірних команд України, команд майстрів та олімпійського резерву. Формами роботи зі спортсменами є групові та індивідуальні навчально-тренувальні, теоретичні та методичні заняття відповідно до розроблених навчальних програм за видами спорту. Цю роботу спрямовано на досягнення високих спортивних результатів, але питання постспортивного життя спортсменів залишаються недостатньо вирішеними. Таким чином, аналіз професійної підготовки спортсменів у напрямі формування у них готовності до професійного самовизначення виявив недостатність та фрагментарність здійснення цього процесу. Це й обумовило проблему дослідження, яка полягає у підвищенні рівня сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

У роботі проаналізовані поняття «готовність» (О. Абдуліна, М. Дяченко, Л. Кандибович, М. Левітов, Л. Нерсесян, К. Платонов), «професійне самовизначення» (Ю. Вінтюк, О. Вітковська, Є. Головаха, Е. Зеєр, Є. Климов, О. Кожурова, І. Кравченко, Є. Мічурина, М. Пряжніков, С. Чистякова), «готовність до професійного самовизначення» (М. Піддячий, В. Туляв, М. Шабдінов), «готовність до вибору професії» (Н. Ковтуненко, О. Мельник, А. Назарчук). Це дозволило визначити поняття «готовність до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри» як складне особистісне утворення, яке підлягає цілеспрямованому розвитку у професійній підготовці спортсменів та включає як особистісні інтереси, знання, уміння, що забезпечують прийняття спортсменами обґрунтованого рішення щодо вибору професії, так і планування ними свого професійного розвитку як у галузі спорту, так і в інших сферах професійної діяльності.

Обґрунтовано, що структурними компонентами готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри є: *мотиваційний*, що характеризується позитивним ставленням до професії, яке засноване на професійних мотивах, інтересах, намірах та усвідомленні важливості для спортсмена формування готовності до професійного самовизначення як у галузі спорту, так і в інших сферах професійної діяльності; *когнітивно-рефлексивний*, який передбачає знання типів професій, їх основних характеристик та вимог до професіоналізму, самоаналіз, самопізнання спортсменами власних індивідуальних особливостей, адекватність самооцінки; *діяльнісний*, що характеризується практичними вміннями (інформаційні, самопрезентації, подолання стресових станів, професійного планування), які сприятимуть становленню та розвитку спортсмена у новій професії. Ці вміння мають інваріантний характер, оскільки передбачають можливість їх реалізації як у професіях, пов'язаних з подальшою спортивною діяльністю, так і в інших сферах професійної діяльності. Уміння реалізуються як на етапі пошуку нової роботи, працевлаштування, початку роботи, так і на етапі побудови нової професійної кар'єри, тобто відповідають довгостроковим цілям самореалізації спортсмена.

Аналіз наукових праць (М. Бершадський, В. Безпалько, О. Белова, В. Змейов, А. Кіктенко, О. Коваленко, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко, Г. Сучков та інші)

дозволив визначити, що гарантоване досягнення цілей формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри можливе за умови реалізації цього процесу на засадах технологічного підходу як такого, що забезпечує результат навчання на основі цілеспрямованості, системності та послідовності дій, відтворюваності на практиці та активної взаємодії суб'єктів.

Подальший аналіз літературних джерел (О. Белякова, Т. Бутенко, Л. Воротняк, Ю. Завалевський, О. Ігнатюк, В. Кострач, В. Кулешова, Т. Шепеленко та інші) та специфіка досліджуваного феномену дозволили визначити етапи технології формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри, а саме: мотиваційно-смісловий, інформаційно-орієнтовний та аналітично-дієвий (див. рис.).

Мотиваційно-смісловий етап технології спрямований на формування мотивації спортсменів до професійного самовизначення, зацікавленості та намірів реалізації цього процесу. Інформаційно-орієнтовний етап технології передбачає формування знань основних понять, теорій та закономірностей професійного самовизначення на основі стимуляції пізнавальної діяльності спортсменів, актуалізації їхнього життєвого досвіду, визначення подальших перспектив використання здобутих знань. Аналітично-дієвий етап технології спрямований на здійснення самоаналізу спортсменами особистісних характеристик з метою встановлення придатності до певної професії та розвиток їхніх практичних умінь, інваріантних різним видам майбутньої професійної діяльності.

У другому розділі – **«Педагогічна технологія формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри»** – розроблено поетапну технологію формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

Завданнями *мотиваційно-сміслового* етапу технології було усвідомлення спортсменами значущості нового професійного самовизначення та подолання психологічного бар'єру до планування свого професійного життя. Для цього використано такі методи навчання, як аналіз конкретних практичних ситуацій, бесіди, дискусії, мозковий штурм. Для їх реалізації розроблено спеціальні завдання, спрямовані на зацікавленість та активізацію спортсменів у напрямі професійного самовизначення. Так, результати аналізу конкретних ситуацій, які містять фрагменти біографій успішних спортсменів, що досягли певних успіхів у новій професійній діяльності, супроводжувалися дискусією про умови успішного професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри. Серед біографічних прикладів відомих спортсменів було проаналізовано політичну й тренерську діяльність Олега Блохіна, організаційну, керівну та політичну діяльність Сергія Бубки, бізнес-діяльність Ростислава Заулічного, Сергія Миндєргасова та Андрія Геращенка, наукову діяльність Володимира Лоцилова, наукову й керівну діяльність Геннадія Грунтовського, викладацьку діяльність Георгія Прокопенка, Віктора Пелипака, Віктора Чукаріна.

В межах реалізації етапу проводились мозковий штурм («Чи потрібно мені нове професійне самовизначення?»), дискусія-змагання («Формування готовності до нового професійного самовизначення спортсмена: за та проти»), індивідуальні письмові

Рис. Структура технології формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри

вправи («Ваші очікування від вивчення спецкурсу «Професійне самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри»). Важливим елементом цього етапу технології було свідоме встановлення спортсменами цілей професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри як кінцевого результату проведеної роботи.

Завданнями *інформаційно-орієнтовного* етапу технології було формування знань основних понять теорії професійного самовизначення та знань щодо способів здійснення дій професійного самовизначення. Їх реалізовано на основі спецкурсу «Професійне самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри», який містить таку тематику, як: «Основи професійного самовизначення», «Сучасний ринок праці та самовизначення людини», «Професійно важливі якості особистості», «Розвиток людини у професійній діяльності».

Основною формою навчання на цьому етапі були лекції. Для підтримки уваги спортсменів та активізації їхньої мисленнєвої діяльності на лекціях застосовувались такі прийоми: використання цитат, фактів, прикладів, що підтверджували тези лектора; забезпечення зв'язку лекційного матеріалу із практикою; питання до аудиторії; порівняння різних понять, теорій тощо; застосування різної інтонації, пауз, наголосів у мовленні викладача; діалогічний характер лекцій; спільне формулювання висновків під час лекції та інше. Метод прес-конференції застосовувався при проведенні лекції за такими темами: «Сучасний ринок праці та самовизначення людини», «Професійно важливі якості особистості», «Розвиток людини у професійній діяльності» для узагальнення питань спортсменів та їх обговорення. Дискусії за темами «Суб'єктивна значущість професії», «Моральні якості сучасного фахівця в умовах ринку», «Інженер (економіст, ІТ-спеціаліст) – професія майбутнього», «Гроші, престиж чи інтерес до справи» використовувалися для обговорення та обміну думками.

На цьому етапі технології застосовувався метод проблемного викладу навчального матеріалу. Під час лекцій викладач використовував такі проблемні питання, які спонукали спортсменів до аналізу життєвих ситуацій, формулювання гіпотез, порівняння різних точок зору, як-от: «Чим відрізняються поняття професійне самовизначення і вибір професії?», «Схарактеризуйте поведінку людини, яка керується відповідно внутрішніми та зовнішніми мотивами», «Наведіть приклади зі свого життя, для яких характерним є вплив внутрішньої та зовнішньої мотивації», «Як написати резюме, щоб воно привернуло увагу роботодавця?».

Аналітично-дієвий етап технології передбачав поглиблення знань теорії професійного самовизначення, самоаналіз особистісних характеристик та розвиток інваріантних умінь у спортсменів. Для цього було розроблено систему завдань, які спрямовано на поетапну конкретизацію їхніх нахилів та самопізнання з метою вибору майбутньої професійної діяльності. Визначення спортсменами типів професій, відповідних їхнім інтересам, відбувалось за допомогою методик Є. Клімова, Д. Голланда, Л. Йовайши (модифікація Г. Резапкіної), що дозволяло обґрунтовано виокремити ті професії, які в більшій мірі відповідали їхнім особистісним якостям. Надалі організація роботи вимагала від спортсменів більш детального аналізу характеристик, вимог, особливостей різних професій

відповідного типу, вивчення професіограм та кваліфікаційних характеристик, виконання вправи на пошук інформації по професіям. Для закріплення матеріалу було проведено рольові ігри «Вимоги професії» (за Є. Клімовим), «Оптиміст, песиміст, експерт», які допомогли визначити вимоги до професій та об'єктивно оцінити їх значущість.

Наступний етап передбачав здійснення спортсменами самоаналізу з метою виявлення придатності до професій, що зацікавили їх, на основі тестування, експертного опитування, діагностики індивідуальних особливостей та аналізу професіограм. Задля цього було використано такі методики: концентрація і стійкість уваги (коректурна проба Б. Бурдона, методика Г. Мюнстерберга), переключення і розподіл уваги (методика Ф. Горбова, методика «Інтелектуальна лабільність»), психічна та емоційна врівноваженість (методика «Шкала емоційної стабільності – нестабільності (нейротизму)» Г. Айзенка, шкала нервово-психічної напруги Т. Немчин), особливості мислення (методика «Типи мислення» (в модифікації Г. Резапкіної), тест «Аналітичні математичні здібності» (методика вивчення ригідності мислення), комунікативні здібності (КОС-2, тест «Оцінка рівня товариськості» В. Ряховського) та інші.

Результати психодіагностичного тестування та узагальнення групових експертних оцінок дозволили визначити спортсменам свої переваги й недоліки при реалізації певної професійної діяльності. Ця робота була передумовою подальшої саморефлексії з використанням розроблених вправ «Самопортрет», «Моя майбутня професія», «П'ятнадцять рефлексивних питань» (за В. Якубою), завдань для творчих есе «Я у спорті. Я після спорту», «Мій характер у новій професії», «Мої важливі досягнення». На цьому етапі також застосовувались рольові ігри «Хочу, можу, треба», «Професія для товариша», метою яких був аналіз спортсменами індивідуальних особливостей інших спортсменів.

На цьому етапі здійснювався розвиток практичних умінь (інформаційних, професійного планування, подолання стресових станів, самопрезентації), інваріантних різним видам майбутньої професійної діяльності.

Інформаційні уміння містять пошук, аналіз та обробку інформації щодо специфіки, предмету, завдань різних сфер професійної діяльності. Для розвитку інформаційних умінь розроблено вправи («Професійно важливі якості професії», «Вимоги до професіонала», «Характеристика професії»), дослідницьке завдання («Попит на професії на сучасному ринку праці»), використовувався метод проєктів («Професійна кар'єра спортсмена після закінчення активних занять спортом: проблеми та перспективи»).

Уміння професійного планування включають постановку спортсменами професійних цілей та складання плану щодо їх досягнення з визначенням напрямів роботи та конкретних заходів. Ці уміння розвивались на основі виконання завдань, у яких відповідно до вимог правила SMART потрібно було сформулювати спортивну, навчальну, життєву, професійну ціль та скласти план їх досягнення, вправи «Щоденне планування».

Уміння подолання стресових станів характеризують володіння спортсменами як засобами подолання стресового стану, так і прийомами попередження виникнення стресу. Розвитку цих умінь сприяли аутотренінгові вправи, вправи на

зняття емоційної напруги «Внутрішнє світло», «Прес», «Настрій» (за Н. Самоукіною), складання індивідуальної програми «Анти-стрес».

Уміння самопрезентації включають створення зовнішнього іміджу, уміння використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, уміння встановити та налагодити контакт, уміння вести бесіду. Їх розвиток відбувався у процесі застосування рольових ігор («Мої сильні сторони», «Я гарний спортсмен», «Мої успіхи», «Розповідь про себе»), ділових ігор («Бесіда про підвищення» та «Співбесіда»), складання резюме з критичним аналізом кожного його пункту.

Одним із напрямів аналітично-дієвого етапу технології було й практичне ознайомлення спортсменів з певними професіями. Так, групи спортсменів відповідно до своїх професійних уподобань мали можливість поспілкуватись із фахівцями різних професій, спостерігати за ними під час здійснення професійних функцій та виконати практичні завдання у реальних умовах професійної діяльності.

Аналіз та оцінка спортсменами отриманих результатів використовувалась для поточного корегування роботи з ними. За необхідності викладачі та тренери проводили індивідуальні бесіди, разом зі спортсменами повторно аналізували результати тестування, використовували додаткові вправи для визначення інтересів та можливостей спортсменів.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка розробленої технології формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри»** – розкрито основні питання організації та проведення педагогічного експерименту, представлено його якісні і кількісні результати.

Перевірка гіпотези дослідження здійснювалась протягом 2008-2014 рр. на основі педагогічного експерименту, який передбачав три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. Основною базою проведення експерименту був комунальний заклад «Школа вищої спортивної майстерності». Експериментом було охоплено 248 спортсменів з різних видів спорту, які проходили професійну підготовку у зазначеному закладі. Згідно з програмою експерименту утворено дві групи: експериментальну (125 осіб) та контрольну (123 особи).

Для оцінювання досліджуваного феномену було визначено критерії й показники, які відображають специфіку професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри, а саме такі критерії з показниками: мотиваційний (усвідомлення важливості формування готовності до професійного самовизначення; сформованість професійних мотивів, інтересів, намірів), когнітивно-рефлексивний (сформованість знань типів професій, їх основних характеристик, вимог до професіоналізму; здатність аналізувати свої професійні якості, що придатні для певної професії; адекватність самооцінки), діяльнісний (сформованість інформаційних умінь; умінь самопрезентації; умінь професійного планування; умінь подолання стресових станів).

Результати констатувального етапу експерименту дозволили дійти висновку, що для більшості спортсменів характерним є низький (ЕГ – 47,2%, КГ – 45,5%) рівень сформованості готовності до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри. Це підтверджує актуальність і доцільність обраної теми дослідження. На формувальному етапі експерименту підготовка спортсменів

контрольної групи відбувалось за традиційним підходом. У професійну підготовку спортсменів експериментальної групи було впроваджено розроблену технологію.

На контрольному етапі експерименту співставлялися результати сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри контрольної та експериментальної груп за визначеними критеріями та показниками (табл.).

Таблиця

Узагальнені результати експериментальної роботи (у %)

№ з/п	Критерії і показники	Групи	До			Після			Приріст		
			Н	С	В	Н	С	В	Н	С	В
Мотиваційний критерій											
1	Рівень усвідомлення важливості формування готовності до професійного самовизначення	ЕГ	46	33,2	20,8	15,3	49,2	35,5	-30,7	+16	+15,0
		КГ	42,8	36,1	21,1	37,5	40,3	22,2	-4,5	+4,2	+1,1
2	Рівень сформованості професійних мотивів, інтересів, намірів	ЕГ	48	32,8	19,2	12,8	52	35,2	-35,2	+19,2	+16,0
		КГ	44,7	35	20,3	38,2	39,8	22	-6,5	+4,8	+1,7
Когнітивно-рефлексивний критерій											
3	Рівень сформованості знань типів професій, їх основних характеристик, вимог до професіоналізму	ЕГ	68,8	22,4	8,8	32,8	36,8	30,4	-36,0	+14,4	+21,6
		КГ	69	22	9	65,9	24,3	9,8	-3,1	+2,3	+0,8
4	Рівень здатності аналізувати свої професійні якості, що придатні для певної професії	ЕГ	46,4	36,8	16,8	9,6	53,6	36,8	-36,8	+16,8	+20,0
		КГ	43,9	37,4	18,7	32,5	44,7	22,8	-11,4	+7,3	+4,1
5	Рівень адекватності самооцінки	ЕГ	38,4	36,8	24,8	9,6	56,8	33,6	-28,8	+20	+8,8
		КГ	36,6	36,6	26,8	30	41,5	28,5	-6,6	+4,9	+1,7
Діяльнісний критерій											
6	Рівень сформованості інформаційних умінь	ЕГ	31,2	36	32,8	4	52	44	-27,2	+16	+11,2
		КГ	25,2	38,2	36,6	18,7	43,3	39	-6,4	+4,0	+2,4
7	Рівень сформованості умінь самопрезентації	ЕГ	55,2	28,8	16	16,8	46,4	36,8	-38,4	+17,6	+20,8
		КГ	57,7	26,8	15,5	55,3	28,5	16,9	-2,4	+1,7	+0,7
8	Рівень сформованості умінь професійного планування	ЕГ	61,6	25,6	12,8	26,4	44	29,6	-35,2	+18,4	+16,8
		КГ	61,8	25,2	13	57,7	27,7	14,6	-4,1	+2,5	+1,6
9	Рівень сформованості умінь подолання стресових станів	ЕГ	47,2	40	14,4	12,8	55,2	32	-32,8	+15,2	+17,6
		КГ	41,5	39,8	18,7	34	45	21	-7,5	+5,2	+2,3

Аналіз результатів контрольного етапу експерименту підтвердив ефективність технології формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри. Позитивну динаміку в підвищенні рівня сформованості досліджуваної готовності зафіксовано у спортсменів ЕГ за всіма критеріями. Так, в ЕГ на 16% збільшилась кількість спортсменів з високим рівнем сформованості готовності до професійного самовизначення, на 23,2% – з середнім. Рівень сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри в КГ змінився незначною мірою: кількість спортсменів з високим рівнем готовності збільшилась тільки на 1,6 %, з середнім – на 4,1 %. Отримані результати було статистично підтверджено методом дисперсійного аналізу.

Отже, аналіз результатів педагогічного експерименту показав, що у спортсменів експериментальної групи відбулися суттєво більш значущі зміни у рівні сформованості готовності до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри, що підтверджує гіпотезу дослідження.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення проблеми підвищення рівня готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри шляхом обґрунтування, розробки і експериментальної перевірки технології, що забезпечує формування у спортсменів значущих мотивів, інтересів, намірів, розвиток саморефлексії та комплексу практичних умінь, інваріантних різним видам майбутньої професійної діяльності. Узагальнення результатів дисертаційної роботи дозволило зробити такі висновки:

1. Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що проблемам професійного самовизначення особистості присвячена значна кількість психологічних та педагогічних досліджень, проте найчастіше професійне самовизначення розглядається у контексті підліткового та юнацького віку. Особливості формування професійного самовизначення спортсменів, які рано закінчують свою професійну кар'єру, залишено без уваги. У той же час, для спортсменів самовизначення є значущим процесом, оскільки передбачає розуміння ними власних спрямувань, цінностей, здібностей, можливостей займатися важливою для себе діяльністю як у сфері спорту, так і в іншій професійній галузі.

Проведений аналіз стану формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри виявив, що у процесі їхньої професійної підготовки основна увага приділяється забезпеченню найкращих спортивних досягнень і результатів у відповідному виді спорту. Разом з тим, готовність до професійного самовизначення формується у них несистемно. Це й обумовило проблему дослідження, яка полягає у підвищенні рівня сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

2. Визначено сутність готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри як складного особистісного утворення, яке підлягає цілеспрямованому розвитку у професійній підготовці спортсменів та включає як особистісні інтереси, знання, уміння, що забезпечують прийняття спортсменами обґрунтованого рішення щодо вибору професії, так і планування ними свого професійного розвитку як у галузі спорту, так і в інших сферах професійної діяльності.

Обґрунтовано, що структурними компонентами готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри є: *мотиваційний*, що характеризується позитивним ставленням до професії, яке засноване на професійних мотивах, інтересах, намірах та усвідомленні важливості для спортсмена формування готовності до професійного самовизначення як у галузі спорту, так і в інших сферах професійної діяльності; *когнітивно-рефлексивний*, який передбачає знання типів професій, їх основних характеристик та вимог до професіоналізму, самоаналіз, самопізнання спортсменами власних індивідуальних особливостей, адекватність самооцінки; *діяльнісний*, що характеризується практичними вміннями (інформаційні, самопрезентації, подолання стресових станів, професійного планування), які сприятимуть становленню та розвитку спортсмена у новій професії.

3. Теоретично обґрунтовано та розроблено технологію формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри, яка реалізується за мотиваційно-смісловим, інформаційно-орієнтовним та аналітично-дієвим етапами. Завданнями мотиваційно-сміслового етапу є усвідомлення спортсменами значущості нового професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри та важливості вивчення відповідного спецкурсу, а також подолання психологічного бар'єру спортсменів до планування нового професійного життя. Цей етап реалізовано на основі провідних форм (індивідуальна, групова, колективна, лекції, практичні заняття) та методів навчання (дискусії, бесіди, аналіз конкретних ситуацій, мозковий штурм). Інформаційно-орієнтовний етап передбачав формування знань основних понять теорії професійного самовизначення, знань способів здійснення дій професійного самовизначення. На цьому етапі використовувались форми (індивідуальна, групова, колективна, лекції, самостійна робота) та методи навчання (проблемний виклад, прес-конференція, аналіз конкретних ситуацій, бесіди, дискусії). Завданнями аналітично-дієвого етапу є поглиблення знань теорії професійного самовизначення, самоаналіз особистісних характеристик та розвиток інваріантних умінь. Цей етап забезпечувався провідними формами (індивідуальна, парна, групова, колективна, лекції, практичні заняття, самостійна робота, консультації) та методами навчання (аналіз конкретних ситуацій, дискусії, рольові та ділові ігри, творчі есе, дослідницький метод, комунікативна, особистісна та інтелектуальна рефлексія, метод проектів).

4. Експериментально перевірено та доведено ефективність технології формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

Уточнено критерії й показники сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри, які відображають специфіку досліджуваного феномену, через визначення таких критеріїв з показниками: мотиваційного – рівень усвідомлення важливості формування готовності до професійного самовизначення та сформованості мотивів, інтересів, намірів; когнітивно-рефлексивного – рівень сформованості знань типів професій, рівень здатності аналізувати свої професійні якості та адекватності самооцінки; діяльнісного – рівень сформованості практичних умінь (інформаційних, самопрезентації, подолання стресових станів, професійного планування). Аналіз результатів експерименту показав, що позитивну динаміку в підвищенні рівня сформованості досліджуваної готовності зафіксовано у спортсменів ЕГ за всіма критеріями. Так, в ЕГ на 16% збільшилась кількість спортсменів з високим рівнем сформованості готовності до професійного самовизначення, на 23,2% – з середнім. Рівень сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри в КГ змінився незначною мірою: кількість спортсменів з високим рівнем готовності збільшилась тільки на 1,6 %, з середнім – на 4,1 %.

Отримані результати експериментальної роботи є статистично значущими, що дозволяє зробити висновок про ефективність та доцільність впровадження технології формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри у їхню професійну підготовку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого розроблення потребують проблеми педагогічного супроводу спортсменів на етапі закінчення спортивної кар'єри; формування готовності спортсменів до ресоціалізації; адаптація спортсменів до нової професійної діяльності після закінчення спортивної кар'єри.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження

1. Арабаджи Т.Д. Проблемы профессионального спорта как важной сферы социальной жизни / Т.Д. Арабаджи // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2009. – № 1. – С. 93 – 100.
2. Арабаджи Т.Д. Про особливості прояву активності особистості спортсмена у професійному самовизначенні / Т.Д. Арабаджи // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2009. – № 4. – С. 115 – 119.
3. Арабаджи Т.Д. Необхідність формування професійного самовизначення спортсмена / Т.Д. Арабаджи // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 11. – С. 5 – 8.
4. Арабаджи Т.Д. Психологічна резистентність спортсмена при його підготовці до постспортивного життя / Т.Д. Арабаджи, О.С. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2011. – № 4. – С. 17 – 24.
5. Арабаджи Т.Д. Спортивна кар'єра і професійне самовизначення спортсмена / Т.Д. Арабаджи // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. – Вип. 30. – С. 290 – 296.
6. Arabadzhy T.D. Athletic career and athlete's professional selfdetermination / Arabadzhy T.D. // Analele. Universității Româno – Germane din Sibiu. – România: Editura Burg, 2013. – № 11. – P. 3-9.
7. Арабаджи Т.Д. Структурные компоненты готовности спортсмена к профессиональному самоопределению после окончания спортивной карьеры [Электронный ресурс] / Т.Д. Арабаджи // APRIORI. Серия: Гуманитарные науки. – 2014. – № 6. – Режим доступа: <http://apriori-journal.ru/serial/6-2014/Arabadzhi.pdf>.
8. Арабаджи Т.Д. Готовність до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри / Т.Д. Арабаджи // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – Вип. 34 (87). – С. 34–41.
9. Арабаджи Т.Д. Технологія формування готовності спортсмена до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри / Т.Д. Арабаджи // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. – Вип. 40. – С. 134 – 137.
10. Арабаджи Т.Д. Аналіз результатів експериментальної роботи з формування готовності спортсменів до професійного самовизначення після закінчення спортивної кар'єри / Т.Д. Арабаджи // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2014. – № 3. – С. 55 – 62.

11. Арабаджи Т.Д. Етапи формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри / Т.Д. Арабаджи // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 2. – С. 59 – 67.

12. Арабаджи Т.Д. Навчально-тренувальний процес у школі вищої спортивної майстерності та формування готовності до професійного самовизначення після спорту / О.Г. Романовський, Т.Д. Арабаджи // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. – Запоріжжя; КПУ, 2016. – Вип. 49 (102). – С. 173 – 180.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Арабаджи Т.Д. Современное состояние в педагогической теории готовности к профессиональному самоопределению у спортсменов после окончания спортивной карьеры / Т.Д. Арабаджи, А.Ю. Арабаджи // Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: матер. V Междунар. науч.-практ. конф. (г. Харьков, 16-17 декабря 2010 г.). – Харьков: НТУ «ХПИ», 2011. – С. 127 – 130.

14. Арабаджи Т.Д. Професійне самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри у сучасному інформаційному суспільстві / Т.Д. Арабаджи // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доповідей XXI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 31 травня 2013 р.). – Харків: НТУ «ХПИ», 2013. – Част. III. – С. 272.

15. Арабаджи Т.Д. Готовність до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри / Т.Д. Арабаджи // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доповідей XXII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 – 17 жовтня 2014 р.). – Харків: НТУ «ХПИ», 2014. – Ч. III. – С. 317.

16. Arabadzhy T.D. Methods and means of the formation of readiness to the professional self-determination of athletes after finishing the sports career / T.D. Arabadzhy // Social entrepreneurship in the context of the post-crisis period and the implementation of the Europe 2020 strategy: 14th International Scientific Conference of the Romanian-German University of Sibiu (Romania, 30 – 31 october 2014). – Romania, 2014. – P. 212 – 216.

17. Арабаджи Т.Д. Професійне самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри як педагогічна проблема / Т.Д. Арабаджи // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доповідей XXIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 – 22 травня 2015 р.). – Харків: НТУ «ХПИ», 2015. – Ч. IV. – С. 7.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

18. Баскетбол: своя філософія гри: [уч. посібник для студ.] / В.Д. Кулибаба, А.А. Тиняков, Т.Д. Арабаджи, А.И. Золотоус. – Харьков: Изд-во «Точка», 2011. – 240 с.

19. Арабаджи Т.Д. Педагогічні технології формування професійного самовизначення спортсмена / Т.Д. Арабаджи // Сучасні педагогічні технології в освіті: зб. наук.-метод. праць. – Харків: НТУ «ХПИ», 2012. – С. 22 – 28.

20. Арабаджи Т.Д. Досвід формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри у вищому навчальному закладі / Т.Д. Арабаджи // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць. – Харків: НТУ «ХПИ», 2015. – Вип. 42 (46). – С. 76 – 83.

АНОТАЦІЇ

Арабаджи Т.Д. Формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2017.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми підвищення рівня сформованості готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри.

У роботі визначено сутність поняття готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри, її структурні компоненти, уточнено критерії та показники сформованості цієї готовності. Теоретично обгрунтовано й розроблено технологію формування готовності до професійного самовизначення спортсменів після закінчення спортивної кар'єри, етапами реалізації якої є: мотиваційно-смісловий, інформаційно-орієнтовний, аналітично-дієвий, що забезпечують формування у спортсменів значущих мотивів, інтересів, намірів, розвиток саморефлексії та комплексу практичних умінь, інваріантних різним видам майбутньої професійної діяльності.

У процесі педагогічного експерименту доведено ефективність розробленої технології.

Ключові слова: професійне самовизначення, готовність, формування, спортсмени, технологія, інваріантні уміння, мотиваційно-смісловий етап, інформаційно-орієнтовний етап, аналітично-дієвий етап.

Арабаджи Т.Д. Формирование готовности к профессиональному самоопределению спортсменов после окончания спортивной карьеры. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Украинская инженерно-педагогическая академия, Харьков, 2017.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы повышения уровня сформированности готовности к профессиональному самоопределению спортсменов после окончания спортивной карьеры.

В работе охарактеризовано современное состояние профессиональной подготовки спортсменов, обоснована необходимость решения проблемы формирования готовности к профессиональному самоопределению спортсменов после окончания спортивной карьеры. Профессиональная подготовка спортсменов направлена на совершенствование спортивного мастерства, достижение высоких спортивных результатов и представление нашего государства на международных соревнованиях в течении непродолжительной спортивной карьеры, которая ограничена в жизненном временном пространстве. После ее окончания перед спортсменами возникает вопрос определения будущего профессионального пути, положительное решение которого зависит от сформированной у них готовности к профессиональному самоопределению после окончания спортивной карьеры.

Неготовность спортсменов к выбору будущей профессии приводит к разочарованию, угнетению, а иногда к нарушению моральных норм, проявлению склонности к девиантному поведению и совершению противоправных поступков. Решение этой проблемы заключается в реализации профессиональной подготовки спортсменов на основе целенаправленного формирования у них готовности к профессиональному самоопределению, что позволит спортсменам выбрать свою будущую профессию, которая может быть связана как со спортивной сферой, так и с другими видами профессиональной деятельности.

Определено, что готовность к профессиональному самоопределению спортсменов после окончания спортивной карьеры – это сложное личностное образование, которое подвергается целенаправленному развитию в профессиональной подготовке спортсменов и включает как личностные интересы, знания, умения, обеспечивающие принятие спортсменами обоснованного решения по выбору профессии, так и планирование ими своего профессионального развития как в области спорта, так и в других сферах профессиональной деятельности. Структурными компонентами исследуемой готовности являются: мотивационный (характеризуется положительным отношением к профессии, которое основано на профессиональных мотивах, интересах, намерениях и осознании важности для спортсмена формирования готовности к профессиональному самоопределению как в области спорта, так и в других сферах профессиональной деятельности); когнитивно-рефлексивный (предполагает знание типов профессий, их основных характеристик и требований к профессионализму, самоанализ, самопознание спортсменами собственных индивидуальных особенностей, адекватность самооценки); деятельностный (характеризуется практическими умениями (информационными, самопрезентации, преодоления стрессовых состояний, профессионального планирования), которые будут способствовать становлению и развитию спортсмена в новой профессии.

Теоретически обоснована и разработана технология формирования готовности к профессиональному самоопределению спортсменов после окончания спортивной карьеры, которая реализуется поэтапно (мотивационно-смысловой, информационно-ориентировочный, аналитически-деятельностный этапы). Задачами мотивационно-смыслового этапа являются осознание спортсменами значимости нового профессионального самоопределения после окончания спортивной карьеры и важности изучения соответствующего курса, а также преодоление психологического барьера спортсменами к планированию своей новой профессиональной жизни. Задачами информационно-ориентировочного этапа являются формирование знаний спортсменов про основные понятия теории профессионального самоопределения, про способы осуществления действий профессионального самоопределения. Задачами аналитически-деятельностного этапа являются углубление знаний профессионального самоопределения, самоанализ личностных характеристик и развитие инвариантных умений спортсменов.

Методическое обеспечение формирования готовности спортсменов к профессиональному самоопределению после окончания спортивной карьеры предусматривает применение ряда форм (индивидуальная, парная, групповая,

коллективная, лекции, практические занятия, самостоятельная работа, консультации) и методов обучения (беседы, дискуссии, анализ конкретных ситуаций, мозговой штурм, проблемное изложение, пресс-конференция, ролевые и деловые игры, творческие эссе, исследовательский метод, коммуникативная, личностная и интеллектуальная рефлексия, метод проектов).

Проверка эффективности разработанной технологии формирования готовности к профессиональному самоопределению спортсменов после окончания спортивной карьеры осуществлялась в ходе педагогического эксперимента. Определены критерии (мотивационный, когнитивно-рефлексивный, деятельностный) и показатели сформированности готовности к профессиональному самоопределению спортсменов после окончания спортивной карьеры, которые отражают специфику исследуемого феномена. Разработанная и апробированная технология позволила повысить уровень сформированности готовности к профессиональному самоопределению спортсменов после окончания спортивной карьеры, что подтверждается результатами экспериментальной работы.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, готовность, формирование, спортсмены, технология, инвариантные умения, мотивационно-смысловой этап, информационно-ориентировочный этап, аналитически-деятельностный этап.

Arabadzhy T.D. Formation of readiness to the professional self-determination of athletes after finishing the sports career – Manuscript. Copyright.

The thesis for scientific degree of candidate of pedagogical sciences in the speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Vocational Training. – Ukraine Engineering Pedagogical Academy, Kharkiv, 2017.

The dissertation is a theoretical and experimental research dedicated to the problem of increasing the level of formation of readiness for professional self-determination of athletes after sport career.

In this thesis the essence of the concept of readiness for professional self-determination of athletes after sport career, its structural components specified criteria and indicators of formation of readiness are identified. The technology of formation of readiness for professional self-determination of athletes after sport career is theoretically grounded and practically developed. Main stages of technology are: motivational-semantic, informational-indicative, analytical-active. These components ensure the formation of athletes' motives, interests, intentions, self-reflection and development of complex practical skills invariant different types of future careers.

During pedagogical experiment efficiency of the developed technology were proved.

Keywords: professional self-determination, willingness, formation, athletes, technology, invariant skills, motivational and semantic stage, information indicative stage, active analytical phase.

Підписано до друку 22.02.2017 р. Формат 60x90/16.
Обсяг 0,9 ум.-друк. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 5

Надруковано: ФОП Панов А. М.
Свідоцтво серії ДК №4847 від 06.02.2015 р.
м. Харків, вул. Жон Мироносиць (Раднаркомівська),10, оф. 6
тел.+38 (057)714-06-74, +38(050) 976 -32-87
copy@vlavke.com.ua, <http://vlavke.com.ua>